

Odmevi Adamičevega dela *Vrnitev v rodni kraj* (*The Native's Return*) v ameriškem časopisju

MATJAŽ KLEMENČIČ

*Inštitut za narodnostna vprašanja, Erjavčeva 2,
SI 1000 Ljubljana, matjaz.klemencic11@gmail.com*

MILAN MRĐENOVIC

*Javornik 27, SI 2390 Ravne na Koroškem,
milan.mr85@gmail.com*

1.01 Izvirni znanstveni članek – 1.01 Original Scientific Article

---

Prispevek predstavlja odmeve na Adamičevo delo *Vrnitev v rodni kraj* (*The Native's Return*) v ameriških časopisih. Knjiga je bila rezultat Adamičevega obiska Jugoslavije kot Guggenheimovega štipendista v letih 1932 in 1933. Izšla je februarja 1934 v zelo visoki nakladi, sledilo pa je več ponatisov. Po atentatu na kralja Aleksandra (9. oktobra 1934) je bila knjiga nepogrešljivo branje za Američane, ki so se zanimali za razmere v Jugoslaviji. Avtorja sta povzela nekaj značilnih recenzij, ki so bile ob izidu knjige objavljene v vodilnih ameriških časopisih in ki hvalijo tako jezik kot tudi vsebino knjige. Predstavila sta pozitivne in negativne odzive, pri čemer slednji Adamičevi knjigi niso škodili, temveč so prispevali k njeni še večji prepoznavnosti.

The article presents a description of the reactions to Adamic's book *The Native's Return* in the American newspapers. The book was published in February 1934 in many copies; several reprints followed. The book is the result of Adamic's visit to Yugoslavia as a Guggenheim Fellow in 1932 and 1933. After the assassination of the Yugoslav King Aleksandar on October 9, 1934, the book was a must-read for Americans interested in the situation in the then Yugoslavia. The authors outlined some positive reviews, which were published in leading American newspapers and magazines. They recommended the book to the readers for its good English, as well as content. In addition to the positive reviews, the authors also described some negative reactions which did not harm Adamic's book, but promoted it further.

Ključne besede: Louis Adamič, ameriška književnost, Jugoslavija, ZDA, Nikola Tesla

Key words: Louis Adamic, American literature, Yugoslavia, USA, Nikola Tesla

---

Kdo je bil Louis Adamič?¹

Louis Adamič je bil ameriški pisatelj slovenskega rodu, preučevalec in promotor ideje o ameriški etnični raznolikosti kot vsestranski prednosti za ameriško družbo ter dobitnik Guggenheimove štipendije leta 1932. Njegovo ustvarjalno delo zaznamuje elemente, kot navaja Leonora Flis (2021), »muckraking novinarstva« oz. »novinarstva razkrinkavanja« družbenih nepravilnosti in socialnih krivic, ki so se dogajale tako v ZDA kot po svetu (Flis 2021: 1282–1284). Po drugi strani pa lahko glavnino Adamičevega dela označimo kot izrazito družbeno angažirano literarno novinarstvo v današnjem smislu. Adamič je avtor številnih knjig, brošur in člankov, ki jih je napisal v angleškem jeziku. Med drugo svetovno vojno je bil deležen večje pozornosti, ko je spodbujal številne etnične skupnosti in priseljence, naj pomagajo ZDA v njenih vojnih naporih in demokratizaciji svojih izvornih domovin. V ZDA se je priselil pri štirinajstih letih, decembra 1912, še pred izbruhom prve svetovne vojne, čeprav je bil potomec premožne kmečke družine. V prvih letih bivanja v ZDA je delal v mestu New York za slovenski etnični časopis *Glas naroda*. Decembra leta 1916 se je zaradi pomanjkanja denarja prostovoljno pridružil ameriški vojski, ki mu je ponudila boljše pogoje za njegov razvoj in družbeni vzpon. Kmalu zatem je postal državljani ZDA. Vojsko je služil do konca januarja 1923. Po odpustitvi iz vojske se je nastanil v Los Angelesu. Tam je živel do leta 1929, nato se je preselil nazaj v New York, dokler ni leta 1937 kupil farme v Milfordu v New Jerseyju, kjer je živel do svoje smrti (1951). V svojem življenju je veliko potoval po ZDA in spoznaval raznolikost dežele (Adamič 1981: 108–109; Klemenčič 2001: 3–4).

Adamič je svojo literarno pot začel kot prevajalec slovenske in ostale južnoslovenske književnosti, kar mu je pomagalo pri pridobivanju jezikovnih kompetenc v angleščini (Petrič 1981: 18–22). Prvo knjigo *Dinamit* (*Dynamite*) je objavil leta 1931 pri newyorški založbi Viking Press. V njej je predstavil zgodbo ameriškega delavskega gibanja. Njegov slog pisanja je bil podoben današnjemu literarnemu novinarstvu, saj je v pripovedovanje vključeval številne elemente, ki so značilni za tovrstno ustvarjanje. Ključni so bili njegova domišljija, interpretacija, dialogi ter jasna kompozicija zgodbe (Flis 2021: 1279–1292). Knjiga *Dinamit* je avtorju tudi zaradi družbeno angažiranega opisovanja razmer in prikaza zgodovine delavskega boja prinesla veliko pozornost v naprednih literarnih krogih. Drugo knjigo *Smeh v džungli* (*Laughing in The Jungle*) je objavil leta 1932 pri založbi Harper & Brothers. Bila je njegova avtobiografija, napisana v podobnem literarnonovinarskem slogu. V njej je prvič širše razpravljal o priseljenjskih problemih in zgodbah malih ljudi. Po prejemu Guggenheimove štipendije je leta 1932 odpotoval na obisk v Jugoslavijo. Po vrnitvi iz Jugoslavije spomladi 1933 je med zaključevanjem knjige *Vrnitev v rodni kraj* začel pisati številne članke, v katerih je kritično obdelal stanje v Kraljevini Jugoslaviji.

---

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa P5-0081 *Manjšinske in etnične študije ter slovensko narodno vprašanje*.

Zaradi tega si je nakopal številne zamere in sovražnike iz vrst slovenske in srbske etnične skupnosti v ZDA. To ga ni ustavilo pri njegovem nadaljnjem družbenem delovanju. Adamič je pomemben tudi kot predstavnik gibanja za pravice ameriških etničnih skupnosti za ohranjanje njihovih etničnih identitet. Leta 1935 je postal član vodstva Foreign language information service (FLIS), ki ga je leta 1939 pomagal reorganizirati v Common Council for American Unity (CCAU). Med letoma 1940 in 1942 je bil urednik revije *Common Ground*, ki je bila prva znanstvena revija, v kateri so promovirali idejo o etnični raznolikosti kot veliki prednosti in hkrati bistvu ameriške družbe, danes poznano kot kulturni pluralizem. Njegova serija knjig *Nation of Nations* je bila neke vrste predhodnica *Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups*. Njeni avtorji so ga zaradi tega omenili na začetku enciklopedije (Klemenčič 2001: 3–4; Klemenčič 1981: 1054–1068; Žitnik 1999: 212–223), prav tako pa so te vsebine pomembne za povolške Nemce (Khramova 2012: 86–88).

Po izbruhu vojne v Evropi 1939 je Adamič začel pisati ameriškim politikom in pozivati slovensko-ameriške voditelje, naj se organizirajo v pomoč stari domovini. Decembra 1942 je postal častni predsednik Slovensko-ameriškega narodnega sveta (SANS), ki ga je v Clevelandu izvolil »Slovenski narodni kongres«. Tudi zaradi njegovih prizadevanj je ameriška vlada proti koncu vojne podprla NOB v Jugoslaviji. Leta 1943 so Adamiča izvolili za predsednika Združenega odbora južnoslovanskih Američanov (ZOJSA), ki je podprl jugoslovanske partizane. Takrat je napisal svojo drugo odmevno knjigo o Jugoslaviji, *Moja rojstna dežela (My Native Land)*, v kateri je opisal politične razmere med drugo svetovno vojno (Klemenčič 1981: 1054–1068).

Na volitvah 1948 je podprl predsedniškega kandidata Progresivne stranke Henryja Wallacea, ki ga je promoviral v svojem časopisu *Trends and Tides (T&T)*. Pomagal je celo pri pisanju programa Wallaceve stranke. Leta 1949 je ponovno obiskal Jugoslavijo. Rezultat njegovega drugega obiska je bila knjiga *Orel in korenine (The Eagle and the Roots)*, v kateri je že tretjič predstavil razmere v Jugoslaviji, tokrat v obdobju po drugi svetovni vojni. Ta knjiga med drugim predstavlja tudi prvi poskus biografije Josipa Broza Tita (Klemenčič, Mrdenović 2020: 77–94).

Pomembno je, da Adamič ni bil le ameriški pisatelj, ampak bi ga danes lahko označili za »slovenskega Američana«. O svoji preobrazbi piše v *My America* (Adamic 1938: 123–138). Adamič je podpiral akulturacijo priseljencev v ameriško družbo, ne pa asimilacije oz. politike »talilnega lonca«. O tem so razmišljali tudi na Slovenskem v času spora pri *Ljubljanskem zvonu*, potem ko ga je Oton Župančič proglasil za »slovenskega pisatelja«, čemur so se mnogi bralci literarne revije uprli, saj je svoja dela pisal v angleškem in ne slovenskem jeziku, zato naj ne bi mogel biti »slovenski pisatelj« (Adamic 1938: 127; Žitnik 1997: 121–130; Smolej 2006: 639–648). Adamič je za razliko od mnogih priseljencev iz slovenskega etničnega ozemlja res pisal v angleščini in tako dosegel neprimerno večjo odmevnost svojega pisanja. S tem ni zanikal svojega etničnega porekla (Adamic 1938: 123–138). Ob vseh razlikah med položajem avtohtonih manjšin

na eni in priseljenskih skupnosti na drugi strani lahko Adamičevo odločitev o pisanju v angleškem jeziku primerjamo z odločitvijo Maje Haderlap, zavedne koroške Slovenke, ki je napisala roman *Engel des Vergessens* (*Angel Pozabe*) v nemščini. V romanu je opisala položaj koroških Slovencev med drugo svetovno vojno in po njej, dosegla pa je podobne uspehe in naklado kot obravnava Adamičevo delo, vendar na nemškem govornem področju (Haderlap 2011: 2012; Borovnik 2016: 303–326). Njegovo avtobiografsko pisanje je do neke mere primerljivo tudi z deli Alme Karlin (Borovnik 2018: 11–25; Borovnik 2014: 86–4; Jesenšek 2019: 107–136; Jesenšek/Ehrhardt 2019: 9–29).

Adamičev krog prijateljev in njihov prispevek k promociji knjige

Adamič je leta 1931, v času velike gospodarske krize, bival v New Yorku. Tam je spoznal številne literate in novinarje ter postal član neformalnega literarnega kluba »Literary Rotary«, v katerem so se enkrat mesečno zbirali znani ameriški pisatelji, novinarji, publicisti in založniki. Že pred tem je sodeloval z znanim ameriškim kritikom in satirikom Henryjem Louisom Menckenom, urednikom *American Mercuryja*. Redno si je dopisoval s Pulitzerjevim nagrajencem za književnost Uptonom Sinclairom, s katerim sta po Adamičevem odhodu v New York ohranila prijateljske stike. Bežno se je poznal še z ameriškim romanopiscem Theodorjem Dreiserjem (Petrič 1981: 49–91). Kot avtorju knjige *Dinamit*, ki je izšla leta 1931 v New Yorku, so se Adamiču odprla pomembna vrata v ameriški literarno-novinarski svet. Spoprijateljil se je z novinarjem in delavskim aktivistom Benjaminom Stolbergom, ki je bil znan kot kolumnist pri *New York Timesu* in *New York Herald Tribunu*. Stolberg ga je predstavil preostalim članom neformalnega literarnega kluba. Tam se je Adamič spoznal tudi s Sinclairom Lewisom, prvim ameriškim nobelovcem iz književnosti, in njegovo ženo Dorothy Thompson, sicer aktivistko za ženske pravice, znano novinarko in radijsko komentatorko. Spoznal je še dva pomembna literarna kritika, Johna Chamberlaina in Henryja Seidela Canbyja, ter številne druge novinarje, korespondente in kolumniste pomembnih časopisov (*Wall Street Journal*, *Evening Post*, *The Nation*, *New York World*, *World-Telegram*, *Daily News*, *Herald Tribune*, *Scriber's*, *New Masses*, *The New Republic*, londonski *Times*, *TheWeek*, *Collier's*) ter mnoge druge predstavnike uveljavljenih založb iz vse Amerike. Večina članov neformalnega literarnega kluba je bila liberalno in levo usmerjena. Prav ta krog Adamičevih znancev in prijateljev je poskrbel, da je vsebina knjige *Vrnitev v rodni kraj* pronicala v številne omenjene ameriške dnevne časopise, enako kot njegovi članki, ki jih je naknadno pisal in objavljaj (Adamic 1938: 87–96; Petrič 2004: 9–15).

Založba Harper & Brothers si je ob pozitivnih priporočilih in recenzijah knjige *Vrnitev v rodni kraj* obetala dober izkupiček od prodanih knjig. Janja Žitnik (1999) je knjigo označila kot »neprizanesljivo obtožbo političnih in socialnih razmer ter medetničnih odnosov v Kraljevini Jugoslaviji. V osnovi

predstavlja umetniški potopis z obilico faktografskih vložkov, hkrati pa je ganljiva etnološka študija lokalnih običajev ter vzdušja, ki je vladalo v različnih okoljih tedanje Jugoslavije» (Žitnik 1999: 215). Knjižni klub Book of the Month Club jo je izbral za knjigo meseca februarja 1934. Pri izboru knjige meseca je odločilno vlogo odigral Adamičev prijatelj iz že omenjenega literarnega kluba Henry Seidel Canby, ki je bil hkrati tudi glavni urednik Book of the Month Club. Kot knjigo meseca so jo razposlali na naslove petdeset tisoč članov omenjenega kluba po vsej Ameriki. O knjigi so se tedaj v vseh pomembnejših časopisih začeli pojavljati spodbudni komentarji in priporočila (Petrič 2004: 9–15). K temu so pripomogli tudi odmevni Adamičevi članki o političnem stanju v Jugoslaviji, ki jih je objavil še pred izidom knjige. Ne preseneča tudi, da so knjigo ob koncu leta 1934 uvrstili še v prestižno knjižnico Bele hiše, ki jo je izbral poseben odbor, sestavljen iz sedemnajstih ameriških književnikov, pisateljev, pedagogov in literarnih kritikov. Odbor je od štirideset tisoč knjig, ki so izšle v zadnjih petih letih, izbral dvesto najboljših. Založba Harper & Brothers je v naslednjih letih, poleg omenjenih petdeset tisoč izvodov, razprodala še vseh dodatnih dvajset tisoč izvodov, namenjenih za redno prodajo. Knjigo so tako še večkrat ponatisnili (Petrič 2004: 9–15; Adamič 1981a: 237).

V zadnjem poglavju knjige je Adamič opisal neprijetno srečanje s kraljem Aleksandrom, ki ga je predstavil v negativni luči, in sicer kot vodjo gangsterske države, ki se vodi »po domače« in kjer se kralj bogati na račun državne blagajne. Adamič za svoje trditve ni predstavil nobenih dokazov, saj je pisal v literarno novinarskem slogu (Adamič 1934: 345–351; Flis 2021: 1282–1284). Po poročanju *New York Timesa* bi lahko bralca knjige v Jugoslaviji kaznovali z najmanj dvema letoma strogega zavora, medtem ko bi reprodukcija knjige tiskarju prinesla do deset let stroge ječe (NYT 1934: 13). Prvi prevod knjige je na Slovenskem opravila Mira Mihelič šele leta 1963 (Adamič 1963). Ameriški mediji so glede na povzemanje Vatroslava Grilla, urednika *Enakopravnosti* iz Clevelanda, leta 1934 zapisali, da gre pri knjigi za »vablivo pripovedovanje«, ki ga poleg šaljivosti spremlja tudi ostra kritika režima. Zanimivo je, da so Američane bolj pritegnile opisane turistične destinacije kot njeno politično sporočilo. Celotakratni jugoslovanski konzul v New Yorku Radoje Janković je izjavil, da bi bila knjiga imenitna ter najboljša darilo za vse Jugoslovane, če ne bi vsebovala zadnjega kritičnega poglavja o kralju Aleksandru (Grill 1979: 185–186). To poglavje je bilo tudi edino strogo politično v vsej knjigi.

Odmevi v ameriškem dnevnem časopisju in literarnih revijah

Že 1. februarja 1934 je John Chamberlain v *New York Timesu* zapisal, da si ne more predstavljati niti enega bralca, ki ne bi oboževal vsaj določenega dela knjige. Slednja naj bi uspela zaradi avtorjevega pristopa, ki je bil »svež, nepokvarjen, naraven, oster, preprost, nežen ... uporabljal je živi jezik dobre angleščine«. Chamberlain je končal oceno knjige z ugotovitvijo, da je Adamič

želel zapisati vse o Jugoslaviji. Rezultat njegovega dela je glede na Chamberlaina knjiga, kakršne ameriški bralci še niso videli in brali. Svoje knjige naj bi Adamič znal pisati kot noben drug Američan pred njim (Chamberlain 1934: 17). 11. februarja je v *New York Timesu* izšla še ena recenzija, tokrat nepodpisana, ki je Adamičevo knjigo označila kot globoko občuteno pripoved in zrelo refleksijo o koščku sveta, ki je bil do tedaj od drugih avtorjev manj objektivno prikazan. Tako kot številni drugi recenzenti se je tudi ta ustavil pri vasi Galičnik, ki se nahaja v današnji Severni Makedoniji ob meji z Albanijo. Zanimivost omenjene vasi naj bi bila, da so v njej večino leta živeli samo otroci in ženske, duhovnik ter nekaj drugih, starejših od osemdeset let. Namreč, vsi moški, starejši od petnajst let, so enajst mesecev na leto delali v zahodni Evropi in severni Ameriki, nato pa so se vračali domov (NYT 1934a: 3; Adamič 1934: 115–124).

V drugi ugledni reviji *The Saturday Review of Literature* je izšla recenzija že omenjenega glavnega urednika, Seidela Canbyja (Petrič 2004: 12), v kateri je primerjal Adamičevo knjigo z deli najuglednejših ameriških avtorjev. V recenziji je predstavil Adamičev motiv za obisk stare domovine. Želel naj bi videti, kako so videti sorodniki milijonov Slovanov, ki so delali v ameriških tovarnah. Hkrati naj bi spoznaval probleme in nevarnosti vojaške diktature na podlagi svojih širokih izkušenj kot delavec, vojak in novinar, ki se je izučil med ameriškimimi delavci, ko so se prilagajali »mehanizirani imperialistični civilizaciji zahoda«. Po mnenju Seidela Canbyja so različni bralci lahko v knjigi našli posebne zanimivosti; popotniki so se lahko navduševali nad pripovedjo o herojih vasi Galičnik ali o herojih Črne gore. Canby je zapisal:

.../ tisti, ki se zanimajo za politiko, bodo spoznali in razumeli enega glavnih problemov v Evropi. Dežela, v kateri se je začela prva svetovna vojna in v kateri je vojaška avtokracija prevladala nad najboljšimi vojniki Evrope, je padla v kremplje pohlepnih sil. Nobena od potopisnih knjig ni tako bogato opremljena z informacijami. Adamičeva knjiga ni zgolj dragocena kot literatura in ne predstavlja zgolj suhoparnih opisov katedral, gradov in naravnih lepot, temveč bralcu ponuja utrip časa in prostora. (Seidel Canby 1934: 445, 450; prevedel M. K.)

Pomembni so se mu zdeli tudi pogovori z velikimi in malimi ljudmi v deželi ter Adamičeve analize, navedena literatura, umetnost in življenjska filozofija domačih prebivalcev. Knjiga je po njegovem mnenju predstavljala eno najboljših študij značajev, ki jih je premogla Evropa, za kar ji je Amerika lahko zavidala (Canby 1934: 445, 450).

Naslednjo pomembno recenzijo je napisal Harold de Wolf Fuller, ki je bil avtor številnih knjig in profesor novinarstva na newyorški univerzi ter urednik revije *The Nation* v času prve svetovne vojne. V reviji *The Literary Digest* je zapisal, da je Adamič osvetlil zagonetno zgodbo Balkana, ki jo je razložil s svojimi specialnimi opisi razmer. Med drugim je zapisal:

Avtorjev avtentični način razlaganja balkanskih problemov, ki so podobni razmeram na Bližnjem vzhodu, lahko mnogim Američanom pomaga razumeti, zakaj evropski

državniki, ki želijo preprečiti še en izbruh vojne, gledajo na Balkan z veliko zaskrbljenostjo. (de Wolf Fuller 1934: 46; prevedel M. K.)

De Wolf Fuller je obnovil knjigo in recenzijo zaključil s pripovedjo kmeta srednjih let, ki je menil, da se bo glede na krizne razmere rešitev pokazala v obliki nove vojne, ki bo stala na milijone življenj. Rdeča armada naj bi po mnenju omenjenega kmeta po vojni vsaj pomagala združiti slovanska ljudstva, s čemer bi slednja izboljšala svoj gmotni položaj (de Wolf Fuller 1934: 46).

Naslednjo recenzijo je napisal levičarsko usmerjeni avtor mnogih knjig ter člankov v *New Masses*, *Collier's Weekly*, *Daily Worker* in *New Republic*, Kyle Crichton, ki je pri literarni reviji *Scribner's* deloval kot urednik. Adamiča je primerjal z Josephom Conradom, znanim poljskim priseljencem v Britanijo in književnikom, ki so ga sodobniki označevali za najboljšega pisca v angleškem jeziku tistega časa. Adamičevo knjigo je predstavil kot nepresežen potopis in prikaz posameznikove vrnitve v domovino, ki jo je skoraj pozabil, vendar jo je ponovno vzljubil. Hkrati naj bi knjiga predstavljala obsodbo civilizacije, ki nima ničesar ponuditi človeštvu, le sovraštvo in mizerijo. Ta degradacija človekovega življenja ne more trajati in ne bo trajala, je še zaključil Crichton. Adamič se je po njegovem mnenju pridružil tistim umetnikom, ki so se zavedali, da ne more biti rešitve za življenje, za umetnost ali splošno spodobnost, dokler se v družbi dogajajo takšne krivice, kot jih je avtor opisal v knjigi. Po mnenju Crichtona je knjižni klub Book of the Month Club več kot upravičil izbiro Adamičeve knjige kot najboljše knjige meseca februarja 1934 (Crichton 1934: 2–3).

Naslednjo zanimivo recenzijo o Adamičevi knjigi je v liberalnem časopisu *The Nation* napisala Edna Kenton, avtorica knjig in člankov v *Harper's Magazine*, *Century Magazine* ter sufražetka iz časa ženskega boja v ZDA za volilno pravico. Recenzentka je primerjala Adamiča s Krištofom Kolumbom, ki je potoval proti zahodu, da bi odkril staro Kitajsko, vendar je namesto tega odkril novo celino – Ameriko. Adamič naj bi kot novodobni Kolumb potoval v obratno smer proti vzhodu, da bi objektiviziral Ameriko, namesto tega je odkril nekaj boljšega, tj. Jugoslavijo. Brez Amerike, in tudi brez Guggenheima, Adamič ne bi mogel odkriti Jugoslavije, je še dodala. Recenzentka se je odkrito spraševala, za kakšno zvrst pisanja gre v primeru Adamičeve knjige. Lahko bi šlo za potopis, zgodovino dežele, pripoved o vojni ali pa za knjigo o sodobni ekonomiji. Na koncu je zaključila, da je knjiga zmes vsega omenjenega in poudarila, da dokler knjige ne preberemo v celoti, ne moremo spoznati, kako se v bistvu skozi pripoved o Jugoslaviji kažejo obrisi nove knjige o Ameriki. Stari domovini je Adamič sicer dal pečat legende, vendar se recenzentki zdi pomembnejše dejstvo, da se je Amerika pojavljala med vrsticami na vsaki strani Adamičeve knjige o Jugoslaviji (Kenton 1934: 280–281).

Naslednji recenzent je bil Theodore Andrica, romunski Američan, ki je bil šestinštirideset let urednik tistega dela časopisa *The Cleveland Press*, ki se je ukvarjal z etničnimi skupnostmi v Clevelandu. Pisal je tudi za clevelandski *The Plain Dealer* in druge clevelandske časopise. Tudi on je Adamičevi knjigi dal

pozitivno oceno. Ko je konec leta 1934 kot ameriški dopisnik obiskal Adamičevo izvorno domovino, se je tja odpravil z namenom, da se prepriča, kaj od Adamičevega pisanja o Jugoslaviji drži in kaj ne. O svojih vtisih je Andrica poročal v clevelandskem časopisju. Pisal je, da se v Ljubljani za razliko od Amerike malo govori o slavnem izseljenskem pisatelju. Kljub temu bi se lahko knjiga po njegovem mnenju uspešno prodajala tudi v Jugoslaviji, saj naj bi obstajalo precejšnje zanimanje za tiste dele knjige, v katerih je Adamič Slovenijo in Jugoslavijo predstavil ameriškim bralcem. Vendar pa zaradi kritike režima v zadnjem poglavju knjige to ni bilo mogoče. Andrica je med drugim poročal tudi o nevšečnostih, ki jih je v Jugoslaviji doživljal s strani oblasti, ko naj bi poizvedoval po mnenjih ljudi o Adamičevi knjigi (Adamic 1938: 233–237; Grill 1979: 191).

Tudi Wilbur Needham je v ameriškem časopisu *The Los Angeles Times* naklonil Adamičevi knjigi pozitivno oceno. Adamič je nekoč živel v Los Angelesu in kritično obravnaval njegovo preteklost pa tudi omenjeni časopis v knjigi *Dinamit*. Recenzent je knjigo predstavil kot zanimivo sociološko in antropološko delo, ki presega okvire navadnega potopisnega dela. V recenziji še omenja, da Jugoslavijo zaradi zaostalosti čaka veliko dela na področju industrializacije družbe. Posebej je izpostavil Adamičevo misel, da naj bi se Jugoslavija v prihodnje združila z Rusijo. Le tako bi se lahko bolje razvila in izvila iz zaostalosti, sicer bi se morala soočiti s propadom zaradi revščine (Needham 1934: 36).

Naslednja recenzentka je bila Alicia Patterson, ki je bila urednica časopisa *Newsday* in ustanoviteljica *Daily News*, ki je bil nagrajen s Pulitzerjevo nagrado. Recenzentka je izhajala iz družine lastnikov pomembnih časopisov iz celotne Amerike. Njen tretji soprog je bil Harry Guggenheim (iz družine, ki je sponzorirala Adamičev obisk Jugoslavije). Pattersonova je zapisala:

Vrnitev v rodni kraj je zgodba s srcem. Pulzira, utripa, živi. Obstajajo bolj poglobljene knjige, vznemirljivejše knjige in knjige s finejšim občutkom za slog, le malo pa sem prebrala knjig, ki bi bile tako polne radosti, kot je prvi del *Vrnitve v rodni kraj*. Neobčutljivemu bralcu se bodo zanesene rapsodije gospoda Adamiča morda zdele nekoliko zahtevne – in res bi bile, če ne bi bilo njegove pristne iskrenosti. Vendar je tako odkrito vesel in ponosen, da se bo večina ljudi zalotila, kako se smeji skupaj z njim. (Patterson 1934: 219; prevod Mojca Dobnikar)

Zanimiva je tudi recenzija znane ameriške pisateljice Mary Austin o Adamičevi knjigi, ki jo je povsem prevzela. Zapisala je, da knjiga ni bila samo zanimivo branje, ampak je prispevala velik delež pri razumevanju dežele; pripoved knjige naj bi bila jasna in kvalitetna, avtorjev pogled pa zelo prodoren. Želela je, da knjiga doseže uspeh, ki ga zasluži (Adamic 1934).

Nasploh so bili tudi kritiki v drugih večjih ameriških revijah in časopisih podobnega mnenja. Adamič omenja, da so knjigo omenili v najmanj osemsto različnih časopisih po vseh ZDA (Adamič 1981a: 237). Vseh odzivov in recenzij tukaj seveda ne moreva predstaviti. V vsakem pogledu pa lahko zapiševa, da je

naredila Adamičeva knjiga kljub svoji kritični oceni političnega stanja države več pozitivne reklame za Jugoslavijo kot vse njene turistične agencije v zadnjih petnajstih letih, odkar je postala Jugoslavija ena od možnih destinacij za obiske ameriških turistov Evrope. Zanimanje Američanov za Jugoslavijo se je po Adamičevi zaslugi povečalo. Spodbudilo je številne avanturiste in potopisce, ki so jo obiskali ter opisali s svojimi besedami. Adamiča so zaradi tega proglasili za najbolj prodornega ameriškega pisatelja nove dobe, saj je ljudi spodbudil, da so hodili po njegovih stopinjah.

Negativne reakcije na knjigo

Knjiga *Vrnitev v rodni kraj* je postala še zanimivejša jeseni 1934, ko se je Jugoslavija zaradi atentata na kralja Aleksandra znašla v središču svetovne pozornosti. Ko so Adamiča povabili, naj komentira dogajanje, je zapisal, da zanj atentat ni bil presenečenje. Po njegovem mnenju je bil kralj tiran in diktator (Adamič 1934a: 17). V pismih bralcev v *New York Timesu* se je oglasil izumitelj Nikola Tesla, ki je bil srbski Američan. Zapisal je, da se Adamič pri svoji analizi o Jugoslaviji moti, ko je predstavil črno prihodnost države. Tesla je bil mnenja, da Jugoslavija ne bo razpadla. Adamiča je označil za »glasnega razpečevalca zgodbe«, kako naj bi nesoglasja med Slovenci, Hrvati in Srbi ogrozila obstoj države. Tesla je komentiral, da glede na prejeta poročila, ki jih bere v »resnih časopisih«, ni zaznal napovedanih črnogledih tendenc, da naj bi bila Jugoslavija soočena z razpadom in odkritim uporom svojega ljudstva, temveč se je soočala z žalostjo in bolečino, ker je izgubila »modrega in plemenitega kralja«. Tesla je navajal, da ima Jugoslavija tako kot vsaka druga država svoje notranje in zunanje sovražnike ter nasprotnike, ki iščejo priložnosti, da bi povzročili škodo in razdor med ljudmi. Tesla je zapisal:

On [kralj Aleksandar] je herojska postava orjaške veličine, on je Washington in Lincoln Jugoslovanov: kakor Washington je bil sposoben in neustrašen vojskovodja, ki je osvobodil svojo zemljo izpod tujega jarma; kakor Lincoln je bil moder in patriotski vodja, ki je umrl mučeniške smrti. (Tesla 1934: 72; prevod Mojca Dobnikar)

Nasploh je Tesla cenil prispevek kralja Aleksandra, ker je po prvi svetovni vojni uspel združiti jugoslovanske narode v enotno državo. Tesla ni ovrgel Adamičevih poročil o domnevni koruptivnosti in nasilnih metodah režima, ki jih je Aleksander za vzdrževanje svoje oblasti brezobzirno uporabljal proti svojim političnim nasprotnikom. Za Teslo je bilo pomembnejše dejstvo, da je Jugoslavija pod vodstvom dinastije Karadorđevićev ohranjala obstoj države, ki naj bi služila interesom njenih narodov. Tesla je nadalje celo upravičeval srbsko nadvlado v Jugoslaviji, ko je zapisal, da so Srbi med prvo svetovno vojno prelili največ krvi, zato naj bi imeli pravico vladati državi tako, kot jim je najbolj ustrezalo. Tako je Adamiča razglasil za sovražnika Jugoslavije, ker naj bi s svojimi škodoželjnimi komentarji želel doseči razpad države.

Njegovo knjigo *Vrnitev v rodni kraj* pa je opisal kot zbirko političnih klevet (Tesla 1934).

Takoj za Teslo so se oglasili še drugi kritiki Adamičeve knjige in njegovega senzacionalističnega poročanja. Največ negativnih reakcij je Adamič doživel v delih slovenske in srbske etnične skupnosti, kjer so npr. v konservativni *Ameriški domovini* kritizirali Adamiča, medtem ko so ga v liberalni *Enakopravnosti* branili (Grill 1979: 192). Na koncu velja še pristaviti, da sta se Tesla in Adamič med drugo svetovno vojno idejno zbližala, ko se je pokazalo, da je bila Adamičeva napoved točna, saj je Jugoslavija stala na trhljih temeljih. V ZDA so med vojno prihajale vznemirljive vesti o bratomornem pobijanju med jugoslovanskimi narodi. V tem času se je Adamič angažiral, da bi pomagal Jugoslaviji in njenim narodom, da se postavijo na trdnejše temelje (Klemenčič 1983: 132–133; Klemenčič 2001a: 371–372).

Med drugo svetovno vojno se je za knjigo zanimalo tudi vojno ministrstvo ZDA. Leta 1943 je naročilo dodatnih petdeset tisoč izvodov knjige, ki so jih razdelili med ameriške vojake. Takratni kongresnik George A. Dondero, republikanec iz Michigana, je ostro kritiziral potezo vojnega ministrstva. Po njegovem mnenju je Adamičeva knjiga vsebovala »komunistično propagando«, saj naj bi promovirala »levičarsko prihodnost« ZDA. Kongresnik Dondero je Adamiča označil za »komunističnega sopotnika« (Brown 1944: 2601; AD 1943: 1). V enaki meri je tudi kongresnik Fred E. Busbey, republikanec iz Illinois, v kongresu kritiziral Adamičevo knjigo (Busbey 1944: 2548–2549). Zanimivo, da je v prvi izdaji knjige Adamič v zaključku res napovedoval »levičarsko prihodnost« ZDA, vendar je v kasnejših ponatisih, od leta 1937, omenjene zaključke izločil. Tako ameriški vojaki leta 1943 niso dobili v roke »komunistične propagande«, ki mu je bila očitana, ampak kvalitetno branje o geografskih in naravnih bogastvih dežele ter narodnih običajih Jugoslavije.

Zaključek

Adamičeva knjiga *Vrnitev v rodni kraj* je bila uspešnica zaradi številnih pozitivnih recenzentskih mnenj, ki so izšla v uglednih literarnih revijah. Knjiga je bila zaradi velikega povpraševanja in odmevov v dnevnem časopisju večkrat ponatisnjena v deset tisočih izvodih. K temu so pripomogle recenzije v več kot osemsto ameriških časopisih in literarnih revijah, ki so knjigo priporočale ameriškim bralcem. Adamič je nase opozoril tudi s pomočjo osebnih stikov v literarnem klubu (Literary Rotary), saj so bili njegovi člani najuglednejši ameriški literati in novinarji. V povzetkih nekaj glavnih recenzij sva izpostavila, da je šlo pri Adamičevi knjigi za poseben slog pisanja, tj. literarno novinarstvo. Negativne reakcije so prinesle samo še dodatno oglaševanje. Američane so najbolj ganile naravne lepote in ljudski običaji narodov Jugoslavije, ki jih je avtor v knjigi slikovito opisal. Manj jih je zanimala politična plat zgodbe, ki je najbolj pritegnila slovensko in srbsko etnično skupnost. Recenzenti so hvalili

tudi zelo dober slog in jezik knjige. Knjiga je napisana v potopisno literarnem novinarskem slogu in prikaže vso raznolikost Jugoslavije v tridesetih letih 20. stoletja. Adamič je opis takratne Jugoslavije prilagodil zanimanju ameriškega bralca. To je bila Adamičeva prva knjiga o Jugoslaviji in je predstavljala izhodiščno točko; po tem se je v glavnem posvečal problematiki etnične raznolikosti ZDA, dokler ga niso okoliščine druge svetovne vojne pritegnile v politiko in k vprašanju Jugoslavije.

LITERATURA

AD 1943 = V kongresu je velik ropot radi Adamičeve knjige, ki so jo tiskali za našo armado. *Ameriška domovina* 46/295, 1 (16. december 1943).

Louis ADAMIC, 1934: *The Native's Return: An American Immigrant visits Yugoslavia and Discovers his Old Country*. New York: London: Harper & Brothers.

—, 1934a: King was a Tyrant, Louis Adamic Holds. *New York Times* 84/28018, E17 (10. 10. 1934).

—, 1938: *My America: 1928–1938*. New York: Harper & Brothers Publishers.

Louis ADAMIČ, 1963: *Vrnitev v rodni kraj*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

—, 1981: *Smeh v džungli*. Ljubljana: Založba Borec.

—, 1981a: I. F. Lupis-Vukiću. *Izbrana pisma Louisa Adamiča: ob tridesetletnici smrti*. Ur. Henry Christian. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Silvija BOROVIK, 2018: Avtobiografija, potopis, avtobiografska potopisna in fiktivna proza Alme Karlin. *Slavia Centralis* 11/1, 11–32.

—, 2016: Medkulturnost v romanu Maje Haderlap Engel des Vergessens, Angel pozabe in strategija prevoda v slovenščino. *Przekłady Literatur Słowiańskich* 7/1, 303–326.

—, 2018: Alma Karlin, svojevrstna pisateljska osebnost. *Slavia Centralis* 7/1, 86–94.

Clarence J. BROWN, 1944: 78th Congress, 2nd Session Vol. 90, Part 2, Bound Edition. *Congressional Record* 78/2, 2601 (13. 3. 1944). Dostop 3. 2. 2022 na <https://www.congress.gov/bound-congressional-record/1944/03/13>.

Fred E. BUSBEY, 1944: 78th Congress, 2nd Session Vol. 90, Part 2, Bound Edition, *Congressional Record* 78/2, 2548–2549 (13. 3. 1944). Dostop 3. 2. 2022 na <https://www.congress.gov/bound-congressional-record/1944/03/13>.

John CHAMBERLAIN, 1934: The Book of the Times. *New York Times* 83/27767, E 17. (1. 2. 1934).

Kyle CRICHTON, 1934: The Home Land. *Scribners* 47/3, 2–3 (March 1934).

Harold DE WOLF FULLER, 1934: Among the Outstanding Books of the Week. *The Literary Digest* 117/7, 46 (17. 2. 1934).

Leonora FLIS, 2021: Med leposlovjem in poročanjem. *Sodobnost* 85/10, 1279–1292.

Vatroslav GRILL, 1979: *Med dvema svetovoma*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Maja HADERLAP, 2011: *Engel des Vergessens*. Göttingen: Wallstein.

Vida JESENŠEK, 2019: Sprache und Stil der Selbstdarstellung in der Autobiographie *Ein Mensch wird* von Alma M. Karlin. *Sprache und Stil im Werk von Alma M. Karlin*. Ur. Vida Jesenšek, Horst Ehrhardt. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 131). Maribor: Univerzitetna založba Univerze. 107–136.

Vida JESENŠEK, Horst EHRHARDT, 2019: Sprachlich-stilistische Zugänge zu ausgewählten literarischen Werken von Alma M. Karlin. *Sprache und Stil im Werk von Alma M. Karlin*. Ur. Vida Jesenšek, Horst Ehrhardt. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 131). Maribor: Univerzitetna založba Univerze. 9–29.

Edna KENTON, 1934: America in Jugoslavia. *The Nation* 138/ 3583, 280–281 (7. 3. 1934).

Maria KHRAMOVA, 2012: Russian Borrowing in the Volga German Dialect in Russell County, Kansas. *Slavia Centralis* 5/1, 86–103.

Matjaž KLEMENČIČ in Milan MRĐENOVIC, 2020: Louis Adamič in druga svetovna vojna v ameriški in slovenski historiografiji. *Dve domovini* 2020/51, 77–94.

Matjaž KLEMENČIČ, 1981: Politično delo Luisa Adamiča. *Teorija in praksa* 18/9, 1054–1068.

– –, 1983: Stiki Tesle in Adamiča v zadnjem letu Teslovega življenja. *Naši razgledi* 32/5, 132–133.

– –, 2001: Adamič, Louis (1898–1951). Journalist, writer and community activist Slovene. *Making It in America: A Sourcebook on Eminent Ethnic Americans*. 3–4.

– –, 2001a: Tesla, Nikola (1856–1943): Scientist and inventor Serbian. *Making it in America: A Sourcebook on Eminent Ethnic Americans*. 371–372.

Wilbur NEEDHAM, 1934: Adventures in Slovenia. *The Los Angeles Times* 53/49, 36 (18. februar 1934).

NYT 1934 = Book Barred by Belgrade. *New York Times* 83/27811, 13 (17. 3. 1934).

NYT 1934a = The Glowing Story of a Man's Return to His Home Land. *New York Times* 83/27777, E3 (11. 2. 1934).

Alicia PATTERSON, 1934: Tale of a Slovene Boy Who Made Good. *Daily News* 9/8, 219 (4. 2. 1934).

Jerneja PETRIČ, 1981: *Svetovi Louisa Adamiča*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

– –, 2004: Louis Adamic and The Book-of-the-Month Club. *Acta neophilologica* 37/1–2, 9–15.

Henry SEIDEL CANBY, 1934: An Immigrant Goes Back to the Balkans. *The Saturday Review* 10/29, 445, 450 (3. 2. 1934).

Tone SMOLEJ, 2006: Poglavje iz zgodovine Ljubljanskega zvona. *Slavistična revija* 54/4, 639–648.

Nikola TESLA, 1934: Tribute to King Alexander. *New York Times* 84/28029, E5 (21. 10. 1934).

Janja ŽITNIK, 1997: Louis Adamic and Slovene identity. *Slovene Studies* 19/1–2, 121–130.

– –, 1999: Louis Adamič. *Slovenska izseljenska književnost 2. Severna Amerika*. Ljubljana: ZRC SAZU. 214–220.

REACTIONS IN AMERICAN PRINT MEDIA TO ADAMIC'S BOOK *THE NATIVE'S RETURN*

In the article, the authors describe the reactions to the book of the American writer of Slovenian descent Louis Adamic, *The Native's Return*, in American newspapers and magazines. *The Native's Return* is Adamic's most resounding and best-selling work, which was an indispensable read for those Americans who were interested in European affairs due to the dangerous tensions in Europe, especially after the assassination of King Aleksandar on October 9, 1934. In addition to positive reviews in reputable magazines and newspapers, some examples of negative reactions were also included, that did not harm Adamic's book, but promoted it further. The book has been sold in over a hundred thousand copies. Reviews published in more than 800 American newspapers and literary magazines also contributed to the success of the book. Adamic also drew attention to himself through personal contacts in the Literary Rotary, whose members were the most prominent American writers and journalists. Americans were most moved by the natural beauty and folk customs of Yugoslavia. The general readership in USA was less interested in the political side of the story, which, on the other hand, attracted the members of the Slovene and Serbian ethnic communities the most.
